

педагогічний синтез і розкрити структуру готовності майбутнього вчителя початкових класів до педагогічного спілкування у наступних компонентах:

1) мотиваційний дає змогу виявити професійно значущу потребу вчителя в педагогічній діяльності та мотиви формування професійної компетенції й готовності до здійснення педагогічного спілкування

2) когнітивний компонент готовності вчителя до майбутньої професійної діяльності передбачає окреслений конкретний вияв готовності на рівні явища. Даний компонент включає комплекс знань про зміст навчання, зміст і структуру педагогічної діяльності, педагогічного спілкування, самооцінку рівня сформованості готовності до педагогічного спілкування;

3) діяльнісний компонент передбачає формування навичок та вмінь педагогічного спілкування, включає комплекс професійних знань педагога зі специфіки педагогічного спілкування, методики його здійснення.

Ми окреслюємо готовність до професійної діяльності майбутнього вчителя початкових класів до педагогічного спілкування як комплексне особистісне новоутворення, детерміноване специфікою педагогічної професії, педагогічного спілкування і вимогами до професійної кваліфікації вчителя, із внутрішньою структурою, зумовлене педагогічними умовами професійної підготовки в середовищі ВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Мн.: Изд-во БГУ, 1976. – 176 с.
2. Линенко А. Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности / А. Ф. Линенко // Дис. ... док. пед. наук. – К., 1996. – 371 с.
3. Сенько Ю. В. Гуманитарные основы педагогического образования: курс лекций / Ю. В. Сенько. — М.: Издательский центр «Академия», 2000. — 240 с.
4. Троцько Г. В. Теоретичні питання формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя / Г. В. Троцько // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002: Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Ч.1. – Харків: ОВС, 2002. – С. 200–209.

Михайленко Оксана

*Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка,
Чернігів*

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ЗАСІБ ЇХ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Сучасна ситуація розвитку суспільства вимагає зміни парадигми мислення. З'являються нові ідеї, що знаменують собою трансформації у свідомості людей. Однією з таких ідей є курс на толерантну взаємодію, як у повсякденній комунікації, так і у глобальному масштабі: діалозі держав, ідеологій, культур. Сутність ідеї толерантної взаємодії полягає в усвідомленні

людиною багато вимірності соціального середовища тобто у можливості рівноправного співіснування різних поглядів на одне і теж явище, але, відповідно, неприйнятності одноманітності в судженнях, оцінках, ідеології.

Але у свідомості сучасної людини доволі сильно виражені стереотипи, які також закріплені у менталітеті суспільства. Одним з таких стереотипів є нетерплячість, що довгий час, на жаль, залишалась державною позицією. Це призвело до появи таких явищ, котрі становлять загрозу для гармонійного та стабільного життя людських співтовариств. Серед таких масштабних викликів можна назвати: етнонаціональні конфлікти; релігійний екстремізм; акти ксенофобії, особливо щодо біженців та мігрантів; нетерплячість, яка виражається в маргіналізації та соціальному виключенні вразливих верств населення або в дискримінації та насильстві по відношенню до таких груп.

Проблема толерантності сьогодні можна назвати однією з найбільш популярних у нації. Поняття «толерантність» походить від латинського дієслова *tolerance*, що означає переносити, витримувати, терпіти. В різних європейських мовах воно має різний лінгвістичний відтінок. Наприклад, в англійській мові воно вживається в якості іменника – «терплячість» і в якості дієслова – «терпіти». Варто зазначити, що в цій мові дієслово вживається лише тоді, коли воно є синонімом «допускати» (інші точки зору, думки, позиції тощо). Воно не вживається у випадках, пов'язаних із відчуттям (наприклад, болю), покірним підкоренням будь-чому (терпіти образи). У німецькій мові дієслово «терпіти» та іменник «терплячість» – це слова різного походження. При чому поняття терплячість вживається тільки щодо людини. В українській мові аналогом слова толерантність є іменник терплячість, що означає вміння без ворожнечі, миролюбно ставитися до іншої думки, характеру, звичаїв тощо.

Особливо активно проблема толерантності почала обговорюватися з середини 90-х рр. ХХ ст., коли було ухвалено «Декларацію принципів толерантності». У цьому документі толерантність має декілька трактувань: 1) повага, прийняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності; 2) чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміні культури війни культурою миру; 3) активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини; 4) відмова від абсолютизації істини та затвердження норм, встановлених в міжнародних правових актах у галузі прав людини [1].

Як особистісне утворення, стійкість до конфліктів толерантність досліджувалась психологами О. Асмоловим, О. Байбаковим, Г. Солдатовою, Н. Тарабріною та ін. Роль і місце толерантності у суспільному житті, у взаємовідносинах між різними соціальними групами, у пряму міжнаціональних, міжетнічних, міжкультурних контактів розглядали Ю. Арутюнян, М. Мацковський, А. Пригожин, О. Ручка та інші.

Дана проблема розглядалась у працях класиків педагогічної думки (Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Р. Шнайнер та ін.) і залишається актуальною для педагогічної думки ХХ – початку ХХІ століть. Виховання міжетнічної, міжнаціональної толерантності стало предметом дослідження низки вітчизняних та зарубіжних педагогів (Г.

Абдулкарімов, Т. Гурова, Е. Койкова, Л. Олексюк та ін.), формування толерантності майбутнього педагога досліджують М. Андрєєв, Ю. Ірхіна, М. Карандаш, Ю. Тодоровцева.

У Декларації принципів толерантності зазначається, що толерантність необхідно виховувати і першочергова роль у цьому процесі належить освіті. Стаття 4 даного документу обґрунтовує необхідність виховання на засадах і принципах толерантності та терпимості, утвердження моральних цінностей. [2].

Спочатку толерантність сприймалась як терпляче ставлення до людини або явища тобто як пасивне, часто нейтральне визнання того факту, що хтось інший, незрозумілий, неприйнятний знаходиться поруч і з його існуванням треба змиритись. Але, фундаментальні та прикладні міждисциплінарні дослідження останніх років довели безпідставність такого підходу. Толерантність передбачає готовність людини жити у багатоманітному, мінливому світі, приймати інших такими, які вони є, та взаємодіяти з ними на основі згоди. У першу чергу вона передбачає взаємність та активну позицію всіх зацікавлених сторін. Тому толерантність визначають важливим компонентом життєвої позиції сформованої, зрілої особистості, яка має власні цінності та інтереси і одночасно з повагою ставиться до позицій, інтересів і цінностей інших.

Визначаючи ознаки толерантності, варто акцентувати увагу на деяких аспектах. Толерантність – це не тотожне поняття терпінню. Якщо терпіння найчастіше виражає почуття або дію з боку того, хто відчуває біль, насилля або інші форми негативного впливу. То терплячість містить у собі повагу або визнання рівності інших та відмову від домінування та насильства. Терплячість – це властивість відкритості та вільного мислення. Це особистісна або суспільна характеристика, яка передбачає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище є багатомірними, а відтак і погляди на цей світ різні і не можуть, і не повинні зводитись до одноманітності або на чиюсь користь. Толерантний підхід як і толерантна особистість припускає, що ті або інші позиції або погляди лише одні з багатьох та не можуть містити у собі всі інші. Толерантна позиція і толерантна особистість здатні або принаймні готові припустити ці розбіжності, а також є прибічниками плюралізму.

З точки зору спеціалістів у сфері діяльності людина-людина, особистість толерантна, якщо вона в змозі опанувати своє прагнення завдати будь-яку шкоду тому, хто цього, на її думку, заслуговує; тобто толерантність – це моральна чеснота особистості, що характеризує її ставлення по відношенню до «іншого» як до вільної рівно гідної особистості, що полягає у добровільному та свідомому гамуванні почуття неприйняття, викликаного її певними властивостями як зовнішніми, так і внутрішніми, налаштованістю на діалог і розуміння «іншого», визнання та повага її права на відмінність.

Толерантність виявляється у двох основних сферах: на психологічному рівні – як внутрішня установка й ставлення особистості і колективу та на конативному рівні – як дія або норма, що реалізується через закон і традицію. Як установка толерантність повинна мати характер добровільного вибору: вона не нав'язується, але набувається у процесі виховання, інформування та набуття життєвого досвіду. Як дія – це активна позиція самообмеження і навмисного

поступання, це добровільна згода на взаємну терплячість різних, конфронтуючих суб'єктів.

У педагогіці розробляються декілька стратегічних напрямів формування толерантності: когнітивний (розуміння необхідності толерантних дій шляхом дослідження багатоваріантних проявів інтолерантності та насильства); мотиваційний (формування толерантних установок та готовності до терплячого сприйняття інших людей); комунікативний (набуття відповідних вмінь та навичок здійснення толерантної комунікації, підкріпленої емоційним регулюванням процесу).

Формування толерантності у майбутніх фахівців соціальної сфери є не тільки бажаним, але й необхідним напрямом їхньої професійної підготовки та особистісного становлення у процесі навчання у вищому навчальному закладі. Воно може здійснюватися двома взаємопов'язаними шляхами: когнітивним та інструментальним. Когнітивний передбачає засвоєння інформації щодо глобальних проблем наявного досвіду толерантної взаємодії народів, релігій, конкретних діячів та сучасників; результативності толерантної взаємодії для суб'єкта у процесі досягнення ним життєвих цілей; рівня розвиненості власної здатності до толерантної поведінки та її співвідношення з рівнем розвитку такої властивості у однолітків та дорослих з найближчого оточення; можливостей та шляхів розвитку власної толерантності.

Інструментальний пов'язаний з актуалізацією визначених здібностей та формуванням групи вмінь, а саме: вміння безумовно приймати індивідуальність іншого, не намагаючись переробити, перевиховати партнера; відсутність агресивності, консерватизму та категоричності у судженнях та оцінках людей; вміння пристосовуватися до характеру, звичок, фізичних і психічних особливостей партнера; вміння знаходити спільну мову з різними людьми (відсутність мовного шаблону); здатність до емпатії; здатність до самоаналізу, рефлексії власної діяльності, самопізнання і самовиховання; вміння організувати конструктивну комунікацію-діалог; конгруентність вербальної та невербальної мови; здатність залишатися самим собою у взаєминах з іншими людьми.

Рівень сформованості толерантності у майбутніх фахівців соціальної сфери, на нашу думку, варто визначати за конативним критерієм, що відображає частоту, обсяг і якість проявів толерантності у поведінці та діяльності студента як по відношенню до своїх однокурсників, викладачів, інших студентів у процесі навчальної діяльності, так і щодо клієнтів та фахівців соціальної сфери у процесі навчально-виробничої практики.

Отже, толерантність визначається не тільки як професійно, але й соціально значуща властивість спеціаліста соціальної сфери. Її формуванню варто приділяти значну увагу у процесі професійної підготовки та соціального виховання студентів. Але на сьогодні, на жаль, не можна констатувати концептуальну, теоретичну і методичну цілісність педагогічного управління цим процесом. Розробка даного напрямку є перспективною динамічною складовою системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грива О.А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: дис. ... д-ра філос. наук : спец. 09.00.10 «філософія освіти» / Грива Ольга Анатоліївна. – К., 2008. – 417 с.
2. Декларація принципів толерантності, схвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО на 28-й сесії в Парижі 16 листоп. 1995 р. // Віче. – 2002. – № 11 (128). – С. 12-13.
3. Никитина Н.И. Совокупность методологических подходов к исследованию толерантности специалистов социальной сферы / Н.И. Никитина, С.Н. Толстикова // Человеческий капитал. – М., С.73-78.
4. Тягло О.В. Як розуміти толерантність сьогодні? / О.В.Тягло // Вісник університету внутрішніх справ. – 2000. – № 12. – С. 275-278.

Нечипорук Людмила

Спеціальна загальноосвітня школа № 9 м. Нововолинськ

СПЕКТР АУТИЗМУ: ОСОБЛИВОСТІ І ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧНЯМ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

67 мільйонів людей в усьому світі мають порушення аутичного спектру. Це велика економічна і соціальна проблема. Міжнародні експерти констатують, що з кожним роком кількість дітей з такими порушеннями збільшується в усьому світі. Як відомо, вперше доктор Каннер у 1943р. в своїй ранній праці «Аутистичні порушення емоційного контакту» описав проблему дітей з порушеннями аутичного спектру і визначив ряд характерних ознак: крайня аутистична самотність, нездоланне нав'язливе прагнення до постійності, чудова механічна пам'ять, відтерміновані ехोलалії, гіперчутливість до сенсорних впливів, обмеженість репертуару спонтанної активності, хороші когнітивні завдатки, високоосвічені сім'ї. Пізніше (Kanner і Eisenberg 1956) зі всіх ознак виділив тільки дві ключові: «крайнє відчуження і нав'язливе прагнення до збереження одноманітності обстановки». Інші симптоми він розглядав або як вторинні відносно цих двох та ними спричинені (наприклад, послаблення комунікації), або як неспецифічні для аутизму (наприклад, стереотипії) [3].

За медичними довідниками аутизм відносять до розладів загального розвитку, який характеризується трьома групами порушень: якісними розладами соціальної взаємодії, якісними розладами комунікації, а також стереотипними, повторювальними, обмеженими діями та інтересами [1, с.4].

В Україні ця проблема практично не вирішується, за винятком невеликої кількості ентузіастів: Я.Багрій, І. Марценківський, К.Островська, О.Романчук, Г.Смоляр, В.Тарасун, Г.Хворова, А.Чуприков, Д.Шульженко, Т.Скрипник, М.Шеремет, Н.Базима та інші. Заради об'єктивності варто зазначити, що в нашій країні кількість спеціалістів, які намагаються вирішити завдання щодо ефективної діагностики та корекції особливостей поведінки учнів з такою нозологією, зростає, проте їх все ж недостатньо. Навчальні заклади України фактично не готові навчати таких дітей. Гостра нестача профільних спеціалістів, потрібного дидактичного матеріалу, недостатня поінформованість батьків, часткова відсутність забезпечення відповідними навчальними